

YOSHLARDA KASBIY MOTIVATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHLARI

¹J.Iskandarov

Urganch davlat universiteti dotsenti,

²Sh.Iskandarova

Urganch davlat universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7475809>

ARTICLE INFO

Received: 13th December 2022

Accepted: 21th December 2022

Online: 23th December 2022

KEY WORDS

Kasb, kasbiy faoliyat, motiv, motivatsiya, kasbga yo'llash, qiziqish, tarixiylik tamoyili.

ABSTRACT

Ushbu maqolada kasbiy motivatsiya muammosi bo'yicha chet el olimlarining qarashlari, yoshlarda kasbiy motivatsiyani rivojlantirishning psixologik jihatlari tadqiq etilgan. SHuningdek, kasbiy motivatsiyani shakllantirish omil va uslublari keng yoritilgan.

Kirish. Bugungi kunda globalashgan jamiyatda inson shaxsi o'zining cheksiz bo'lgan ehtiyojlarini qondirish maqsadida o'zi uchun ma'lum bir harakatlar hamda ana shu harakatlarga undovchi o'ziga xos bo'lgan motiv va motivatsion sohasiga egadir. Biroq rivojlanish jarayonida yutuqlar va kamchiliklar bo'lgani kabi, ayrim soha va kasblarda faoliyat yuritayotgan shaxslarning o'qish va mehnat faoliyatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularda o'zi tanlagan yo'nalishi va sohasida zarur bo'ladigan, ularning muvofaqqiyatlarini ta'minlaydigan asosiy omil va mumkin bo'lsa, zaruriy kuch, energiya deb ta'rif berish mumkin bo'lgan tushunchalardan biri "motivatsiya"ning past darajada ekanligiga guvoh bo'lamiz.

Buni ayniqsa kelajagimizni ertasi va ishongan kuchi deb qaraladigan oliy o'quv yurti talabalarida uchratishimiz mumkin. Oliy ta'lim tizimimi talabalar tomonidan erishilayotgan bugungi muvofaqqiyatlar mavjud hattoki, xalqaro miqyosda e'tirof qilinmoqda.

Rivojlanish yo'lidan shaxdam qadam tashlayotgan bugungi mustaqil O'zbekistonimizda yoshlarimizga yaratib berilayotgan imkoniyatlar va ularni qo'llab quvvatlash yo'lida olib borilayotgan sa'y - harakatlarning negizida ham talabalarni har tomonlama tarbiyalash, ta'lim berish ularni iste'dodini qo'llab quvvatlash va kelgusida o'zi tanlagan kasbining yetuk mutaxassisi bo'lishlariga ko'maklashish masalalariga davlat siyosati darajasida e'tibor berib kelinmoqda. Biroq, talabalar orasida bugungi kunda ta'lim jarayonida eng ko'p uchrayotgan salbiy psixologik holatlardan biri sifatida ulardagi kasbiy motivatsiya darajasining pastligi muammosini e'tirof qilish mumkin. Mazkur muammo barcha oliy ta'lim muassasalarida kuzatilmoqda. Aslini oladigan bo'lsak, bunday holatlarga olib keluvchi sabablar bir emas, balki, bir nechta omillar ta'sirida ma'lum bir muddatlar mobaynida shakllanadi desak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Jahon ilm - fanida ham bir qator psixolog

va pedagog olimlar yoshlarning kasbga qiziqishi, ularni kasbga yo'naltirish muammolarini o'rganish uchun tadqiqotlar olib borilgan. Shuningdek, kasb motivatsiyasi muammosini o'rganish quyidagi chet el psixologlari tomonidan olib borilgan. Bular qatoriga J. Atkinson, G. Koll, K. Madsen, A. Maslou, K. Levin, X. Xekhauzen, va boshqalarni kiritish mumkin. Mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining asosiy va eng murakkab tomoni – mutaxassis ruhiyatining kasbiy tayyorgarligi hisoblanadi. Bu mutaxassis psixikasi ruhiy kuchlarining kasbiy masalalarni hal etishga o'zining vazifalarini bajarishga tayyorligi va yo'nalganligi darajasidir.

Ular mutaxassis ruhiyatining kasbiy tayyorligining asosiy tarkibiy qismlari qatoriga quyidagilarni kiritadi:

- Yo'naltiruvchi intellektual bilish. Bu tarkibiy qism asosan mutaxassis shaxsining bilish sohasini o'z ichiga qamrab olib: kasbiy idrokini, fikrlashi, tasavvur, xotirasi, diqqatini va ular birgalikda mutaxassis shaxsining kasbga intellektual tayyorligini tashkil etadi.

- Motivatsion tayyorligi. Mutaxassis shaxsining motivatsion tayyorligining asoslari o'z kasbi mutaxassisligini tushuna olishi o'zida pozitiv munosabatni tarkib toptira olishi, o'zini baholay olishi, bilish faoliyatiga qiziqishlari hisoblanadi. Oliy o'quv yurti sharoitlarida mutaxassisni tayyorlashda kasbiy faoliyatga motivatsion tayyorligi talabalarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'lim olish jarayonida o'zini rivojlantirishga mavjud motivatsion doiraning yo'naltirilganligida namoyon bo'ladi.

- Ijrochilik. Mazkur tarkibiy qismi kasbiy mahoratni (bilim, malaka, ko'nikmalar) kasbiy xulq odatlari kabi

muhim kasbiy sifatlarning to'plami, kasbiy qobiliyatlarni rivojlanganlik darajasi va mutaxassisning irodaviy tayyorligi uning xulqi va faoliyati davomida o'zini boshqarishga qodirligi, operatsional funksiyali tayyorgarlikni o'z ichiga oladi.

Albatta bo'lg'usi mutaxassisning kasbga ruhiy tayyor bo'lishi ham, undagi motivatsion sohaning rivojlanganlik darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Chunki talaba o'zi tahsil olayotgan yo'nalishida kelgusida o'zini ko'ra olishi juda muhim hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida shaxsda o'sha tanlagan kasbga intilish va qiziqish kabi motivatsion sifatlarni shakllanishiga olib keladigan asosiy ijobiy psixologik omillarni yuzaga keltiradi. Motivlarni o'rganish tarixidan kelib, unga yondashsak, bu holda u insonlar hayoti va faoliyatini ruhiy jihatdan boshqaruvchi kabi o'ziga xos turidir. Bu o'rinda shaxs emotsional sohasi boshqa psixik jarayonlar kabi inson miyasining mahsuli hisoblanadi. Emotsional holatlar yuzaga kelishida asosan tabiat va jamiyat o'rtasida sodir bo'layotgan aloqalar natijasidagi o'zgarishlar, yangiliklar munosabatlar va ta'surorlar tasir ko'rsatuvchi ahamiyatga ega.

Bixeviorizmning asoschisi Dj. Uotson psixologiya fanining bosh vazifasi xulqni tadqiq etishdan iborat deb tushunadi. U psixik hodisalardan mutlaqo'z voz kechib, xulqni ikki shaklga, ya'ni ichki va tashqiga ajratadi, ular o'zaro javoblar stimuli bilan uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlab o'tadi. Bixeviorizm uchun «xulq» asosiy tushunchaga aylanib, uning psixika bilan aloqasi chetlab o'tilgandir.

Shunga qaramasdan, ba'zi bixevioristlar, jumladan E. Torndayk, E. Tolmen, K. Koll, D. Xebb kabilar xulq

motivatsiyasiga muayyan darajada e'tibor qilganlar. Ular o'zlarining izlanishlarida xulq motivatsiyasining «quyi darajalari»ni o'rganib, kalamushlarda tajriba ishlarini olib borib, jonivorda ochlik, tashnalik va ularning turlicha darajalarini reaksiya tezligiga nisbatan namoyon bo'lish xususiyati, har xil sharoitda motivatsiyaning kuchi to'g'risida muayyan qonuniyatlar ochishga intilganlar.

Hozirgi zamon bixevioristlari stimulni tashqi qo'zg'atuvchi sifatida talqin qiladilar va organizmning ichki energiyasini faollashtiruvchi deb hisoblaydilar. Neobixevioristik nazariyalar yangi qo'zg'atuvchilar, drayvlar paydo bo'lishiga asoslangan bo'lib, ular insonni organik qoniqtirish bilan stimul natijasining uyg'unlashuvi sifatida tahlil etiladi. Ularning ta'kidlashiga ko'ra, ikkilamchi qo'zg'ovchilar organik qo'zg'atuvchilarning go'yoki qobig'iga o'xshaydi, xolos. Uilyam Makdugall (1871-1938) motivatsiyaning irsiy (tabiatdan beriladigan) xususiyatga ega degan holatni asoslash uchun tug'ma instinktlar masalalari bilan mazkur voqelikni bog'lab tushuntirishga harakat qilgan.

Chet el psixologlari orasida A.Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi bilan mashhurdir. O'z nazariyasida A.Maslou ehtiyojlarning quyidagi ierarxik qatorini ajratadi: fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj, muhabbat va boshqalar bilan bog'liq bo'lish ehtiyoji, hurmatga bo'lgan ehtiyoj, insonning o'z yashirin imkoniyatlarini to'laro namoyon etish va ro'yobga chiqarish ehtiyoji va boshqalarni kiritadi. A.Maslou fikricha, muayyan ehtiyojning qondirilishi uchun avval

ierarxik qatorda undan oldingi ehtiyoj qondirilgan bo'lishi talab etiladi.

Boshqacha qilib aytganda, A.Maslou konsepsiyasida ierarxiyada yuqori o'rinni egallovchi ehtiyojlar quyi o'rindagi ehtiyojlarga tobedir. A.Maslou konsepsiyasida motivatsion jarayonlar boshqaruvida odam ongining ishtiroki, boshqaruvdagi roli e'tiborsiz qoldirilgan. Olim ehtiyojlar ierarxiyasidagi vertikal munosabatlarni tahlil qilib, bir darajada joylashgan ehtiyojlar orasidagi gorizantal munosabatlar esa o'rganilmagan.

Kurt Levin izlanishlarida motivlar masalasiga alohida va o'ziga yarashao'zga yondashuv mavjud. Uning fikricha, shaxsda mavjud bo'lgan turli ijtimoiy motivlar zamirida har bir shaxs u yoki bu vaziyatni o'ziga xos tarzda baholash va idrok qilishga moyil bo'lar ekan. Motivatsiya tushunchasini turlicha ifodalash, motivatsiyaning mazmuni va energetik tomoni haqidagi muhim savol psixologlar tomonidan ifodalab berildi. Xorij psixologlari uchun motivatsiya tushunchasini xarakterli aniq bir tomonlama energetik faollik manbai sifatida qaraladi, ular mazmunli tomoniga e'tibor bermay, aniq mexanizmlar sifatida energiya, boshqaruv va xulq-atvorga taqsimlaydilar.

Ierarxik, darajaviy tuzilish - bu tizimlilik xususiyatiga ega bo'lgan hodisalarning bir jihatidir. Shu tufayli shaxs motivatsion sohasining ierarxiyasini samarali tadqiq etish uchun uni motivatsion hodisalarning boshqa jihatlarini bilan aloqadorlikda o'rganish zarur bo'ladi. Motivatsion hodisalar tizimlilikini tadqiq etishda asosiy e'tibor esa bu hodisalar o'rtasidagi tizimli munosabatlarni o'rganishga qaratilishi kerak. Bu borada R.S.Vaysmanning shaxs motivatsion sohasining tizimlilik haqida

bildirilgan fikri alohida e'tiborga loyiq. Uning yozishicha, "Motivatsion sohaning tizimligi - motivatsion o'zgaruvchilar o'rtasidagi aloqadorlik, xilma-xil munosabatlar mavjudligida namoyon bo'ladi. Shunday munosabatlardan biri ierarxik munosabatdir. Yana bir turdagi munosabatni "ro'yobga chiqarish" munosabati deb atash mumkin. Bu munosabat shuni anglatadiki, har bir ehtiyojning qondirilishida turli motivlar yig'indisining ro'yobga chiqarilishi mumkin. Uchinchi turdagi munosabat shunda namoyon bo'ladiki, har xil ehtiyojlarning qondirilishida bir motiv ishtirok etadi yoki aksincha, bir ehtiyoj qondirilishida turli motivlar qatnashadi. Bunday munosabat "o'zaro tobelik" munosabati nomini oldi.

R.S.Vaysman shaxs motivatsion sohasidan tizimli munosabatlarning juda qiziq tasnifini keltiradi. Ammo ajratilgan munosabatlar qatorini boshqaruv, tartiblashtirilganlik va shu kabi munosabatlar bilan to'ldirish mumkin bo'ladi. Qolaversa, R.S.Vaysman motivatsion o'zgaruvchilar o'rtasidagi tizim hosil qiluvchi asosiy munosabatni ajratmagan, bir turdagi va har xil turdagi motivatsion hodisalarni bir-biridan farqlamagan.

Chet el olimlarining motivatsiya sohasidagi tadqiqotlari orasida G.Olportning motivlar funksional avtonomiyasi nazariyasi alohida o'rin egallaydi. Bu nazariyada motivlar transformatsiyasi, tizimli rivojlanishi jarayon sifatida talqin etiladi. G.Olport o'z konsepsiyasida tizimlarning umumiy nazariyasi g'oyalaridan, ayniqsa, ochiq tizimlar haqidagi g'oyadan keng foydalangan.

Olimning fikricha, shunday motivlar borki, ular yarim yopiq tizimlarning

tabiatiga monand faoliyat ko'rsatadi va rivojlanadi, ya'ni funksional avtonomiyaga ega. Bir tizimga kiruvchi motivlarni G.Olport reaktiv, tashqi undovga muhtojlik qonunlariga bo'ysunuvchi motivlar, deb ataydi. Ammo G.Olportning ta'kidlashicha, shaxs ochiq tizimlar kabi o'zgaruvchi va rivojlanuvchi motivlar bilan tavsiflanadi, degan fikr haqiqatga yaqinroqdir. Agar avvalgi tizim motivlarning perseverativ funksional avtonomiyasi, deb atalgan bo'lsa, keyingi tizimni G.Olport propriativ funksional avtonomiya, deb ataydi. Ochiq, yopiq va yarim ochiq tizimlar haqida to'xtalar ekan u yopiq tizim modelini shaxs va uning motivatsiyasiga qo'llab bo'lmasligini ta'kidlagandi. Ochiq funksional tizim taraqqiyot uchun zamin hozirlaydi, uni esa undovchi muhtojlik doirasida tushuntirib bo'lmaydi.

G.Olport tomonidan shaxs motivlarining ochiq tizimlar sifatida tahlil etilishi, shaxs va shaxs motivlari taraqqiyoti chegarasiz jarayon ekanligini ta'kidlash uchun imkoniyat beradi.

Muhokama. Shunday qilib, biz shaxs motivatsion sohasi haqidagi turli qarashlar, ularda tizimli yondashuv g'oyalarining aks etishi masalasini ko'rib chiqdik. Mazkur qarashlar motivatsiya sohasidagi zamonaviy tadqiqotlarning ajralmas qismiga aylandi. Ko'rsatib o'tilganidek, psixolog olimlar tomonidan motivatsion soha tizimligiga oid turli jihatlari qayd qilinmoqda. Ayni damda motivatsion mexanizmlar haqidagi tizimli yondashuvga asoslangan tasavvurlar turli yo'nalishlarda tadqiq etilmoqda. Biroq tadqiqotlarning barchasini bir yo'nalish - motivatsion hodisalar o'rtasidagi ma'no hosil qiluvchi aloqa va munosabatlarni tadqiq etish atrofida birlashtirish mumkin.

Ko'pchilik psixologlar fikricha, motivatsiya muammosi shaxs psixologiyasining markaziy muammosidir. Shaxs psixologik tuzilishining butunligi, xulq-atvor va uni harakatga keltiruvchi kuchlar o'rtasidagi aloqadorlik motivatsiya muammosini o'rganishda tizimli yondashuvni qo'llash uchun keng imkoniyat yaratib yeradi.

Xorij psixologlaridan neofreydistlar hisoblanmish A.Adler, K.Yung kabilar tomonidan ilgari surilgan motiv va motivatsiya borasidagi nazariyalarga asosiy e'tiborni qaratamiz. A.Adlerning fikricha, insonni harakatga undovchi asosiy kuch uning faoliyati maqsadini aniqlovchi, ularga erishish yo'llari manbai hisoblanadi. Xorning ta'kidlashicha, inson xulqi motivatsiyasini boshqa motivlar yordamida aniqlash mumkin. Jumladan, birlamchi bezovtalanish atrof-muhitga nisbatan dushmanlik hissini tug'diradi, xavfsizlikka ehtiyoj esa insonni boshqa odamlar tomonidan baholash va o'z-o'zini baholashga nisbatan ichki intilishini vujudga keltiradi. E.Fromm ham o'z qarashlarida libido masalasiga katta e'tibor bermaydi, chunki uni qiziqtirgan muammo inson xulqi jabhalarida ijtimoiy va psixologik omillarning o'zaro ta'sir o'tkazish jarayonidir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qish motivatsiyasining o'рни butun dunyo olimlari tomonidan tan olingan va har tomonlama o'rganilgan. O'quv samaradorligini oshirishda o'quv motivatsiyasining rolini chet el olimlari o'z tadqiqotlarida tadqiq qildilar. Shu nuqtai nazardan turib, qo'zg'atuvchilardan tashqarida sodir bo'ladigan xatti-harakatlarni tushuntirish bo'yicha bir talay modellar ishlab chiqilgan bo'lib, ularni ko'rib chiqish ichki motivatsiyaning

mexanizmlarini tahlil qilishda qo'l keladi. Shunday modellardan birini Olport taklif qiladi. Olport ichki motivatsiya bilan bog'liq bo'lgan uchta motivasion tushunchalarni tahlil qiladi: funksional avtonomiya, yetarli darajadagi harakat va "Men"ning jalb qilinganligi. U funksional avtonomiya tamoyilini faoliyat dastavval boshqa sabab bo'yicha paydo bo'lishi mumkin bo'lgan holda, o'zi uchun maqsadga aylanishi holatini tushuntirish uchun kiritadi.

E.Torndayk tajribalarining alohida tomoni ularning juda tor va cheklangan xarakterga ega ekanligidadir: ular real o'quv jarayoni bilan juda oz darajada bog'langandir.

Amerikalik mualliflar ko'proq o'quv jarayoni anglab yetilgan motivlari bilan emas, balki ayrim jihatlari kamroq fahmlanadigan ko'rinishda bo'lib, o'quv jarayoniga mayl-istak uyg'otadigan muammo o'qishni motivlashtirish masalalari bilan shug'ullanadilar. Bunday ilmiy ishlarning mualliflari, masalan, o'quvchining sonlarni yodlashiga, alohida xatti-harakatlariga qaysi psixologik jihatlar ta'sir ko'rsatishlarini o'rganadilar va shu yo'l orqali motivlashtirishning ayrim komponentlarini aniqlashga harakat qiladilar. Bu sohada ular E.Torndaykning izdoshlari hisoblanadilar.

Bixevioristik nazariya namoyondasi sifatida tabiiyki E.Torndayk o'quv jarayoni haqida shunday fikr bildiradi: "O'quv jarayoni bu shaxsning ma'lum bir javob tarzidagi reaksiyasining o'ziga yarasha holati bilan muayyan bir bo'shliqda, boshqacha aytganda, vaziyat va reaksiya o'rtasidagi muayyan aloqa o'rnatilishi asosidagi jarayon sifatida izohlanadi. Uning fikricha inson o'zi istagan bir reaksiya turining takrorlanishi holatiga nisbatan rozilik kayfiyati va o'zi hohlagan

bir reaksiyaga bo'lgan mayl va uning shaxsga bo'lgan ta'sirini o'rganib chiqishga harakat qilar ekan va shunday xulosaga keladi: "Ma'lum bir sharoitda yuzaga keluvchi jazolash kayfiyatidagi nomillar, rag'batlantirish bilan bog'liq omillardan ancha kuchsiz va bo'shdir".

Bruner ham o'qishni motivlashtirish masalasiga E.Torndaykdan boshqacha qaraydi. "O'quv jarayoni" deb nomlangan tadqiqotlarida Bruner ta'lim jarayoni tufayli oquvchilarda yuzaga keladigan nazariy va amaliy, real mavjud bo'lgan va ma'lum vaqt oralig'ida uzoqroq muddat davom qiladigan muammolarni izohlashga harakat qiladi. Bruner o'qishni motivatsiyalash, yoki o'qish jarayoniga nisbatan o'quvchilarning moyilligini orttiruvchi omillar haqida emas, balki, bu bilan bir qatorda ta'lim jarayoni bilan bog'liq va o'quvchilarda uchraydigan motivlar masalasiga ham e'tibor qaratadi. Brunerning qarashlari va fikrlari bir qarashda umumiy ko'rsinada, uning ayrim fikrlari va ko'rsatib bergan yo'nalishlari ahamiyatli va qimmatlidir.

Xulosa. Yoshlarni kasbga qiziqtirish, kasbga yo'llashga yordam beruvchi vositalardan biri bu - o'qitish jarayonida tarixiylik tamoyiliga rioya qilishdir. O'zbekiston tarixi, O'rta Osiyoda qadimdan yashab kelgan xalqlar, turkiy qavmlar tarixi, ta'limiy, ma'naviy qadriyatlar yoshlar tarbiyasi uchun bitmas tuganmas manba va qudratli vositadir. Ta'lim jarayonida tabiat va jamiyatga doir faktlar, xodisalar, voqealar haqidagi ilmiy haqiqatlarni bilish, murakkab rivojlanish tarixini, bu sohada turli qarashlar o'rtasidagi kurash tarixini yoritish bu xodisalarning taraqqiyot qonuniyatlarini bilib olishga ko'maklashadi. Ta'limda

tarixiylik tamoyili amal qilish talabalarda qiziqish uyg'otadi va turli ilmlarni chuqurroq o'zlashtirishga va aynan ana shu sohaga yo'naltirishga imkon yaratadi.

Talabaga bilimlarni «berish» yoki «singdirish» mumkin emasligi, balki u bilish faoliyati natijasida ilmlarni egallab olishi mumkinligi psixologiyada ko'p aytiladi. Yoshlarning kasbga qiziqishi, kasbni ongli ravishda kelajakni to'g'ri tasavvur etgan holda tanlashi ham ularning faolligiga bog'liqligi ta'kidlanadi. Bo'lajak mutaxassislarda mustaqillik va faollikni, ijodiy fikrlash qobiliyatini o'stirish uchun ta'limning har xil usullarini qo'llash, bilish bilan bilmaslik o'rtasidagi ziddiyatga e'tiborni qaratish, o'qishga va bilim olishga, kasb tanlashga qiziqish va ehtiyojini uyg'otish lozim. Shuningdek, o'qitishning xilma-xil, noan'anaviy shakl va usullarini qo'llab, uni muammoli ta'limga aylantirish kerak.

Auditoriyadan tashqari ta'lim-tarbiya ishlari tizimida ham yoshlarning tafakkuri, faolligi va mustaqillikni o'stirish orqali ularning kasbga bo'lgan qiziqishi va ehtiyojlarini shakllantirish tizimli amalga oshirish imkoniyatlari katta. Bundan tashqari suhbatlar, kechalar, ertaliklar, to'garak mashg'ulotlari, munozara, uchrashuv, kitobxonlar konferentsiyasi kabi tarbiyaviy tadbirlarda ham yoshlar faol fikr-mulohaza yuritishlari ularning kasbiy tasavvurlarini aniqlashtirish imkonini beradi. "Kasb haqida tasavvurga egamisiz?", "Qaysi kasb sizni o'ziga jalb etadi?", "Kasb tanlashda nimalarga e'tibor qaratish lozim?" kabi savollarga javob topish hamda turli mavzudagi munozaralarda faol qatnashishiga, kasb haqidagi ilmiy tushuncha va fikrlarni o'zlashtirib olishlariga erishmoq darkor.

References:

1. Asomova R.Z. Kasb tanlash motivatsiyasi va uning dinamikasi: Psixol. f. n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. – T.: O'zMU 2002.- 137 b.
2. Jalilova S.X., Haydarov F.I., Xalilova N.I. "Kasb psixologiyasi" o'quv qo'llanma. Toshkent – 2010 y. -25-46betlar.
3. Jumayev U.S. O'smirlarda kasb tanlashga munosabat tizimi hakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Psixol. f. n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. – T.: O'zMU, 2004.- 185 b.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. Пер. с англ. СПб.: Питер. 2008. – 352 с.
6. G'oziyev E. O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish. – T.: O'qituvchi,1998. – 104 b.